

CULTUUR EN IDENTITEIT
DE VERANDERENDE PLEK VAN NEDERLAND
IN DE WERELD

2011 Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW)

© Sommige rechten zijn voorbehouden / Some rights reserved

Voor deze uitgave zijn gebruiksrechten van toepassing zoals vastgelegd in de Creative Commons licentie. [Naamsvermelding 3.0 Nederland]. Voor de volledige tekst van deze licentie zie <http://www.creativecommons.org/licenses/by/3.0/nl/>

Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen

Postbus 19121, 1000 GC Amsterdam

Telefoon + 31 20 551 0700

Fax + 31 20 620 4941

knaw@bureau.knaw.nl

www.knaw.nl

pdf beschikbaar op www.knaw.nl

Basisvormgeving: edenspiekermann, Amsterdam

Foto cover: IstockPhoto

ISBN: 978-90-6984-621-7

CULTUUR EN IDENTITEIT
DE VERANDERENDE PLEK VAN NEDERLAND
IN DE WERELD

EEN ONDERZOEKSAGENDA VOOR DE
GEESTESWETENSCHAPPEN

Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen
2011

VOORWOORD

De Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen vindt het van groot belang een bijdrage te leveren aan het nationale wetenschaps- en innovatiebeleid. Het gaat hier immers om de toekomst van welvaart en welzijn in Nederland. In *Voor de wetenschap. De Akademie in de kennissamenleving. Strategische agenda 2010-2015* schrijft de KNAW het veld te willen stimuleren om – samen met private of maatschappelijke partners – actief onderzoeksplannen te genereren. Relevante criteria voor deze plannen zijn wetenschappelijke kwaliteit en het economisch en maatschappelijk belang van het onderzoek.

Op enkele gebieden – watermanagement, energie en klimaat – worden al plannen ontplooid. De KNAW realiseert zich echter dat de geesteswetenschappen (zoals geschiedenis, cultuur, letterkunde, taalkunde, godsdienstwetenschappen en filosofie) kunnen bijdragen aan een oplossing voor grote maatschappelijke vraagstukken. Het karakter van Nederland en de plek van Nederland in de wereld veranderen de laatste decennia snel onder de invloed van processen zoals Europese integratie en de opkomst van nieuwe wereldmachten, massamigratie, internet en andere ‘nieuwe’ media. Deze ontwikkelingen hebben gemeen dat ze het nationale niveau overstijgen en juist daardoor leiden tot een heftig debat over kwesties rond cultuur en identiteit. Wat betekent het om Nederlander te zijn en wat is de plek van Nederland in deze nieuwe wereld? Het politieke en maatschappelijke debat hierover, dat bepalend zal zijn voor de ontwikkelingen in Nederland in de komende decennia, behoeft dringend een solide wetenschappelijke basis.

De KNAW heeft daarom haar adviesorgaan op dit gebied, de Raad voor Geesteswetenschappen, gevraagd om planvorming rond het thema Cultuur en identiteit voor de geesteswetenschappen. Het resultaat daarvan wordt gepresenteerd in deze onderzoeksagenda *Cultuur en identiteit. De veranderende plek van Nederland in de wereld*.

Het dagelijks bestuur van de KNAW en de Raad voor Geesteswetenschappen zijn verheugd over het resultaat; niet alleen omdat deze agenda aanknopingspunten biedt voor serieuze verdieping van het maatschappelijke debat over cultuur en identiteit, zodat ook bruikbare beleidsinstrumenten kunnen worden ontwikkeld, maar ook omdat het mogelijk is gebleken een brede nationale coalitie van topinstituten en onderzoeksgroepen binnen de geesteswetenschappen samen te brengen die in deze onderzoeksagenda wil investeren. De onderzoeksagenda zal het komende jaar in uitvoering moeten worden genomen. Het dagelijks bestuur van de KNAW zal zich, in nauw overleg met de Raad voor Geesteswetenschappen, het gebiedsbestuur Geesteswetenschappen van NWO en het Regieorgaan Geesteswetenschappen, inzetten om de uitvoering mogelijk te maken.

Prof. dr. Erik-Jan Zürcher
Voorzitter Raad voor Geesteswetenschappen

INHOUD

SAMENVATTING 9

1. INLEIDING 11

2. CULTUUR EN IDENTITEIT: EEN INTEGRATIEVRAAGSTUK 13

2.1. Diversiteit en sociale cohesie 13

2.2. Mondialisering en technologisering: een geesteswetenschappelijk
perspectief 15

3. NAAR EEN ONDERZOEKSAGENDA 17

4. WETENSCHAPPELIJKE RELEVANTIE VAN DE ONDERZOEKSAGENDA
CULTUUR EN IDENTITEIT 21

5. MAATSCHAPPELIJK RENDEMENT VAN DE ONDERZOEKSAGENDA
CULTUUR EN IDENTITEIT 23

6. FINANCIERING EN ORGANISATIE 25

Algemene kaders 25

Projecten en subsidies 26

Kenniscentrum 26

BIJLAGE

Overzicht opstellers onderzoeksagenda Cultuur en identiteit 29

SAMENVATTING

Het thema Cultuur en identiteit speelt een grote rol in het maatschappelijke en politieke debat en in het overheidsbeleid. Cultuur en identiteit staan in Nederland en de wereld onder druk door twee in elkaar grijpende processen: mondialisering en technologisering. Politiek en bestuur hebben echter onvoldoende vat op deze processen die mede verantwoordelijk zijn voor een ongewenste tweedeling. Er zijn groepen burgers die optimaal profiteren van mondialisering en technologisering, maar er zijn ook veel Nederlanders voor wie deze veranderingen bedreigend zijn. Voor een leefbare samenleving en een gezonde economie is het van belang dat politiek en bestuur de tweedeling tussen ‘winnaars’ en ‘verliezers’ zo klein mogelijk weten te maken.

Geesteswetenschappers zijn dé specialisten op het gebied van cultuur en identiteit. Het bestuderen van de invloed van mondialisering en technologisering op onze ideeën over cultuur en identiteit sluit goed aan bij de wetenschapsinterne ontwikkeling van de geesteswetenschappen. Zij ondergaan zelf ook de invloed van mondialisering en leggen zich steeds vaker toe op brede historische en interculturele vergelijkingen. De geesteswetenschappen worden zelf ook geraakt door technologisering in de zin dat zij steeds vaker gebruik maken van grote databestanden voor systematische vergelijkingen en van geavanceerde *data mining*.

De onderzoeksagenda Cultuur en identiteit heeft drie onderzoekslijnen:

- (i) mondialisering;
- (ii) technologisering;
- (iii) de synergie tussen beide.

Behalve met historische vergelijkingen (toen en nu) kunnen publieke en private partijen hun voordeel doen met kennis over mondialisering en technologisering die voort-

komt uit systematische vergelijkingen in de ruimte (hier en daar). Daarnaast wordt steeds meer onderzocht hoe geesteswetenschappelijke kennis van culturele, sociale en historische contexten van technologische vernieuwing al vroeg kan worden toegepast in het ontwerpproces van nieuwe technologische praktijken. Zo neemt de kans op maatschappelijk draagvlak en een brede implementatie aanzienlijk toe.

Disseminatie en valorisatie van wetenschappelijke kennis staat hoog op de agenda's van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO), de Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten (VSNU) en de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW). Een belangrijk onderdeel van de uitvoering van de onderzoeksagenda betreft dan ook de disseminatie en valorisatie van geesteswetenschappelijke kennis op het gebied van cultuur en identiteit. Daarvoor wordt een slagvaardige organisatievorm ontwikkeld die onderzoekers én beleidsmakers en bestuurders in staat stelt adequaat een *match* te maken bij het zoeken naar oplossingen voor maatschappelijke vraagstukken. Aan dit nieuwe Kenniscentrum Geesteswetenschappen is een groot aantal excellente onderzoekers en onderzoeksgroepen verbonden, waardoor het mogelijk wordt om in gerichte en multidisciplinaire teams vragen van overheden, maatschappelijke organisaties en bedrijven te adresseren met actuele kennis en onderbouwde beleidsadviezen.

Voor de uitvoering van de onderzoeksagenda Cultuur en identiteit is een budget nodig van 25M€ voor een periode van vijf jaar. Per programmalijn wordt een bedrag van 6M€ gereserveerd, voor het opzetten van een Kenniscentrum Geesteswetenschappen 2M€ en voor infrastructurele investering 5M€. Er komt een organisatievorm voor de uitvoering van de onderzoeksagenda die bij NWO wordt ondergebracht.

1. INLEIDING

Enkele jaren geleden riep de uitspraak van prinses Máxima dat Nederland te veelzijdig is om in een cliché te vatten en dat goed beschouwd ‘de’ Nederlandse identiteit niet bestaat de nodige verontwaardiging op. Zij deed haar uitspraak tijdens de presentatie van het WRR-rapport *Identificatie met Nederland*, waarin voorstellen werden gedaan om de verbondenheid van alle bevolkingsgroepen met Nederland te versterken. Ook het WRR-rapport zelf kwam onder vuur te liggen, omdat daarin volgens sommigen te relaterend over de Nederlandse identiteit wordt geschreven. Met het op de agenda plaatsen van het onderwerp (Nederlandse) cultuur en identiteit door de WRR en de uitspraken van de prinses werd een open zenuw van de Nederlandse samenleving geraakt. Eindeloze, sterk ideologisch geladen discussies over wat nu precies wordt bedoeld met (de Nederlandse) cultuur en identiteit waren het onvermijdelijke gevolg. De verwarring over wat die Nederlandse cultuur en identiteit inhouden en de emotionele reacties die discussies daarover uitlokken, maken duidelijk dat we te maken hebben met een complex integratievraagstuk waarmee de Nederlandse samenleving in haar geschiedenis niet eerder te maken heeft gehad. Het gaat hier om integratie in de meest brede zin van het woord. Immigranten moeten in de Nederlandse maatschappij integreren, maar ook Nederland als geheel moet een plek veroveren in internationale structuren (mondialisering). Daarnaast moeten nieuwe technologieën een plaats krijgen in de samenleving (technologisering).

De processen mondialisering en technologisering zijn nauw verweven en hebben de economische, politieke, culturele en religieuze tegenstellingen binnen de Nederlandse samenleving vergroot. Voor de een biedt de veranderende wereld nieuwe kansen, voor de ander vooral bedreigingen. Tegen deze achtergrond kan het sterk gepolariseerde politieke debat worden gezien als een debat tussen (potentiële) winnaars en verliezers.

In het overbruggen van onvruchtbare tegenstellingen en het bieden van op feiten en ervaringen gebaseerde toekomstperspectieven kunnen alle disciplines binnen de geesteswetenschappen een bijdrage leveren. Voorwaarde is dan wel dat zij meer samenwerken. In *Duurzame geesteswetenschappen. Rapport van de commissie Nationaal Plan Toekomst Geesteswetenschappen* (Commissie Cohen) wordt het ontbreken van allianties in de geesteswetenschappen juist genoemd als een van de problemen waarmee het domein kampt. De Commissie Cohen roept onderzoekers op de door diversiteit, structuur- en schaalverschillen gegroeide traditie van interne verdeeldheid te doorbreken, meer samen te werken en een gezamenlijke koers te varen.

De onderzoeksagenda *Cultuur en identiteit. De veranderende plek van Nederland in de wereld* is opgesteld door de Raad voor Geesteswetenschappen en gevoed door excellente geesteswetenschappelijke onderzoekers en instituten – waaronder enkele KNAW-instituten – en maatschappelijke partners. De onderzoeksagenda is van groot maatschappelijke belang en stelt kennisbenutting centraal. De onderzoekers willen in de toekomst samenwerken aan programma's in het kader van het thema Cultuur en identiteit en zo de 'de traditie van interne verdeeldheid' doorbreken. De hier gepresenteerde onderzoeksagenda is het eerste product van deze samenwerking.

Bundeling van bestaand onderzoek naar en nieuwe analyses van mondialisering en technologisering kunnen praktische antwoorden opleveren die voor de plaats van Nederland in de wereld en van de wereld in Nederland van fundamenteel belang zijn. Zij kunnen zowel de samenleving, de politiek, de overheid als het bedrijfsleven aanknopingspunten bieden om deze verwarrende veranderingen om te zetten in hanteerbare uitdagingen.

2. CULTUUR EN IDENTITEIT: EEN INTEGRATIEVRAAGSTUK

2.1. Diversiteit en sociale cohesie

Sinds de jaren zestig van de twintigste eeuw hebben grote migratiestromen impact op de ordening van de westerse maatschappij. Ook in Nederland heeft mondialisering geleid tot de aanwezigheid van grote groepen immigranten met nieuwe ideeën, gebruiken en niet te vergeten talen en religies. Deze aanwezigheid heeft zich vertaald in verschillen in waarden en normen tussen Nederlanders en nieuwkomers; in dat verband wordt vaak gesproken over een *clash of civilizations*.¹ De Nederlandse soevereiniteit en identiteit staan onder druk, wat nog eens wordt versterkt door de integratie van Nederland in de Europese Unie.

De positie van Nederland in de wereld verandert. De arbeidsdeling en uiteindelijk ook de machtsverhouding tussen oost en west zijn aan het veranderen met de verschuiving van het economisch zwaartepunt naar Azië. Internet maakt veel van de *outsourcing* van de dienstensector naar opkomende landen mogelijk.

Technologisering, d.w.z. de invoering van nieuwe technologische praktijken, vindingen en toepassingen, verandert de cultuur en identiteit in vele opzichten diepgaand. Via internet ontstaan nieuwe gemeenschapsvormen. Tegelijkertijd dreigt ook het gevaar van 'balkanisering' van de publieke ruimte, doordat voornamelijk nog met geestverwanten wordt gecommuniceerd. Technologisering draagt ook bij aan het ondergraven van vertrouwde leefpatronen en het afbrokkelen van het gezag van traditionele autoriteiten, instituties en kennisspecialisten.

¹ Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, New York, Simon & Schuster, 1996

In de geschiedenis hebben zich vergelijkbare processen voorgedaan. Te denken valt aan het samenvallen van de uitvinding van de boekdrukkunst, de ontdekkingsreizen en de Reformatie. Ook deze processen hadden grote politieke gevolgen. Echter, de invloed van de ontwikkeling en het gebruik van nieuwe technologieën op processen van mondialisering en integratie is nu vele malen groter en ongrijpbaarder. Zo kan een jonge moslimmigrant in Nederland zijn identiteit vormgeven met behulp van internet: van informatie over de islam tot You Tube-films over Gaza. Nieuw is ook dat door de komst van steeds maar weer nieuwe platforms en softwareapplicaties, de gebruiker wordt gedwongen zich steeds te vernieuwen en te herontdekken.²

Kortom: mondialisering en technologisering zijn meer dan ooit verstrengeld, en de gevolgen daarvan zijn verstrekkend. In de ogen van velen is de zo homogene en geïntegreerde samenleving van weleer definitief verleden tijd en is er een tweedeling tussen burgers ontstaan: aan de ene kant degenen die de mondialisering en technologisering omarmen, en aan de andere kant burgers bij wie deze processen in hoge mate een gevoel van vervreemding en onbehagen oproepen. Beide processen kennen dus in sterke en zeer zichtbare mate winnaars en verliezers. De een zet van huis uit een internetbedrijf op, de ander raakt zijn baan kwijt aan een Indiër op een virtuele werkplek of een Poolse bouwvakker die voor weinig geld hetzelfde werk doet. Dat maakt verschil.

Mondialisering en technologisering zijn met elkaar verbonden doordat elektronische massamedia, zoals radio, film, televisie, games, mobiele telefoons en het internet, in grote mate hebben bijgedragen aan de wereldwijde verplaatsing van personen, geld, goederen, symbolen en ideeën. Dit unieke samenspel van mondialisering en technologisering heeft ook ingrijpende gevolgen voor de constructie van identiteit. Individuen spiegelen zich aan rolmodellen uit de geglobaliseerde mediacultuur en via sociale netwerken op internet ontstaan virtuele gemeenschappen die zich uitstrekken voorbij de grenzen van concrete, tastbare locaties. De transnationale uitwisseling van cultuurproducten via de massamedia is zelfs een kenmerkend aspect van de hedendaagse samenleving, zo blijkt uit uiteenlopende voorbeelden: van de rol van Twitter in de berichtgeving tijdens politieke protesten in Iran en Birma tot problemen met cybercriminaliteit en internationale auteursrechten.

Juist die vermenging van culturen is verwarrend en zet het klassieke concept van (Nederlands) burgerschap zwaar onder druk. Burgerlijke idealen en burgerrechten hebben vanaf de late Middeleeuwen altijd een belangrijke rol gespeeld bij de ontwikkeling van begrippen als sociale cohesie en burgerparticipatie, maar lijken nu onder invloed van mondialisering en technologisering door iedereen anders te worden ingevuld.

² Zie: Steven Johnson, *Alle slechte dingen zijn goed voor je. Waarom de populaire cultuur ons slimmer maakt*. Vertaald door Wijbrand Scheffer, Amsterdam z.j., p.24

2.2 Mondialisering en technologisering: een geesteswetenschappelijk perspectief

Wie de continuïteit en de discontinuïteit van de processen van mondialisering en technologisering wil verhelderen, kan er niet aan voorbijgaan dat soortgelijke processen Nederland in het verleden een enorme rijkdom hebben gebracht, zowel economisch als cultureel. De Gouden Eeuw zou bijvoorbeeld ondenkbaar zijn geweest als de bewoners van de Lage Landen de wereld destijds de rug hadden toegekeerd. Ook de Nederlandse taal zou er zonder de invloed van immigranten anders hebben uitgezien. Religieuze intolerantie elders in Europa dreef intellectuelen van formaat naar Nederland, waar zij in een klimaat van betrekkelijke vrijheid bouwstenen aangedragen hebben voor de wettelijke kaders voor openheid en tolerantie.

Die open houding op haar beurt leidde weer tot een massale immigratie van zowel hoog- als laagopgeleide nieuwkomers, die in relatieve omvang niet onderdeed voor de huidige immigratie. De invloed daarvan op de economische en culturele groei van Nederland in de zeventiende en achttiende eeuw is evident. Zo weten we, dat de helft van alle zeelieden en soldaten die de VOC rekruteerde van buitenlandse komaf was en dat het aandeel immigranten in Amsterdam zelfs nog hoger lag dan op dit moment. Maar ook wetenschappers, kunstenaars en gespecialiseerde ambachtslieden wisten de kusten van de Noordzee te vinden. De toenmalige bestuurders realiseerden zich terdege dat de economie gedijde bij een diverse en tolerante samenleving, met een open arbeidsmarkt, waaraan nieuwkomers volop konden deelnemen. Immigrant moesten en konden werken, en onder meer door participatie op de arbeidsmarkt en in de laagdrempelige gilden namen zij ook deel aan de *civil society*. Geloofsgemeenschappen van uiteenlopende aard vormden eveneens mesostructuren waarbinnen immigranten en autochtone Nederlanders hun leven inrichtten.

Immigratie is tegenwoordig complexer, niet in de laatste plaats door het parallel lopende proces van technologisering. In de hedendaagse cultuur heerst – net als ten aanzien van technologisering – een paradoxale houding. Aan de ene kant is er een grenzeloos vertrouwen in technologische vindingen, maar aan de andere kant is er een stijgend wantrouwen in de motieven achter de invoering van maatschappelijke toepassingen van technologie (OV-chipkaart, rekeningrijden, elektronisch patiëntdossier). Dit wantrouwen wordt gevoed door een toenemende ondoorzichtige verstrengeling van openbare en private belangen.

Veel gebruikers vermoeden dat de technologische oplossing meer in het private belang is van bestuurders of ondernemers dan in het publieke belang. Dit vermoeden is vaak niet te controleren, doordat technologische oplossingen niet transparant tot stand komen. Dat gemis aan transparantie leidt ook tot wantrouwen jegens traditionele autoriteiten zoals de overheid, wetenschappers en artsen. Burgers vrezen dat de autoriteiten de ingrijpende technologische ontwikkelingen bepalen, zonder overleg met de maatschappij, terwijl deze technieken wel diep ingrijpen in het alledaagse leven, ethische vraagstukken oproepen en economische en financiële consequenties hebben.

Deze onvrede met het gebrek aan invloed wordt eerder groter dan kleiner, onder meer doordat de verhouding tussen traditionele autoriteiten en burgers verandert. Wetenschappers hebben hierdoor het vanzelfsprekende en exclusieve primaat op het gebied van kennis verloren. Burgers zijn mondiger geworden en zoeken en vinden zelf informatie (bijvoorbeeld op internet en in de eerder genoemde chat-groepen) en trekken daaruit hun eigen conclusies. Die conclusies verschillen vaak van die van wetenschappers, mede doordat in de maatschappij andere sociale en morele waarden een rol spelen, en voordelen en risico's op een andere manier worden beoordeeld dan in de wetenschap. Dit verschil in risicobeoordeling is bijvoorbeeld zichtbaar in het debat over de ondergrondse opslag van CO₂ en de ophef over zaken als het klimaatrapport en de vaccinatie tegen de Mexicaanse griep.

Dat gebrek aan vertrouwen en de toenemende kloof tussen wetenschap en samenleving is problematisch, omdat technologie moet bijdragen aan de oplossingen voor de grote problemen van onze tijd: volksgezondheid, voedselveiligheid, energie, ecologie, terrorisme en oorlog e.d. Voor (politieke) beleidsmakers is een brede maatschappelijke consensus over technologische ontwikkelingen en toepassingen van vitaal belang voor een succesvolle invoering. De overheid bestrijdt het gebrek aan vertrouwen meestal door de desbetreffende technologie 'beter uit te leggen'. Maar alle websites, informatieavonden, tentoonstellingen en televisieprogramma's ten spijt, helpt deze uitleg niet om het vertrouwen te vergroten.

Een belangrijk geesteswetenschappelijk inzicht is dat de mate en het soort van vertrouwen in een technologisch systeem afhangt van het ontwerp van dat systeem. Het moet toegepast worden in een complexe samenleving, waar vele culturele en maatschappelijke factoren een rol spelen. Het ontwerp heeft dan ook niet alleen een technologische, maar ook een belangrijke maatschappelijk-culturele kant.

3. NAAR EEN ONDERZOEKS- AGENDA

De methodische én inhoudelijke expertise van Nederlandse geesteswetenschappers kan een belangrijke rol spelen bij het verhelderen van ons zicht op deze ontwikkelingen. Behalve met historische vergelijkingen (*toen en nu*) kunnen politici en beleidsmakers hun voordeel doen met kennis over mondialisering die voortkomt uit systematische vergelijkingen in de ruimte (*hier en daar*). Daarnaast moet onderzocht worden hoe geesteswetenschappelijke kennis van de culturele, maatschappelijke en historische context van nieuwe technologie meer ruimte moet krijgen in de beginfase van het ontwerpproces. Van groot belang is ook onderzoek naar de unieke synergie tussen mondialisering en technologisering.

Dit resulteert in de volgende drie programmalijnen van de onderzoeksagenda Cultuur en identiteit.

Programmalijn 1: Identiteit en Mondialisering

1 Identiteitsparameters

Waar aan ontleent een burger in de Nederlandse samenleving zijn of haar identiteit? M.a.w. welke parameters dragen bij aan identiteitsvorming van een persoon of een groep? Verschillende factoren lijken daarbij relevant te zijn, zoals taal, religie, sekse, etnische groep, sociale klasse, leeftijd, opleiding en culturele vorming. Met het onderzoeksthema Identiteitsparameters willen onderzoekers vanuit geesteswetenschappelijk perspectief de parameters in kaart brengen die bepalend zijn voor de identiteitsvorming van individuen en groepen in de hedendaagse Nederlandse samenleving.

- 2 Identiteit (en cultuur) vanuit historisch-vergelijkend perspectief
Welke (culturele) factoren zijn in de loop der tijd bepalend gebleken bij identiteitsvorming in de Nederlandse samenleving? Welke historisch gewortelde factoren spelen daarbij nog steeds een prominente rol? Hoe kan historische kennis ingezet worden voor het begrijpen en oplossen van hedendaagse problemen? Wat kunnen we bijvoorbeeld leren van eerdere rondes van mondialisering en migraties? Beantwoording van dergelijke vragen en beschouwing vanuit een historisch-vergelijkend perspectief zijn van wezenlijk belang voor een goede doorgronding van het begrip identiteit in de huidige samenleving.
- 3 Migratie in een multiculturele en mondiale samenleving
Hoe valt het migratieproces zodanig te sturen dat zowel voor ingezetenen als voor nieuwkomers de positieve effecten blijven overheersen? Hoe kan een samenleving diversiteit optimaal benutten? Hoe kun je vergelijkingen met andere culturele contexten gebruiken om problemen rond cultuur en identiteit te verhelderen? Hoe gaan andere landen om met processen van mondialisering en technologisering en hoe kunnen die de keuzes en ontwikkelingen in Nederland verduidelijken? Hoe bevorderen of verminderen taal, kunst, erfgoed en populaire cultuur kansen op een vruchtbare interactie met het mondialiseringsproces? Bepaalt de religie de economische drijfveren en machtsverhoudingen of is dit omgekeerd?

Programmalijs 2: Cultuur, Maatschappij en Technologisering

- 1 Technologisering en maatschappelijke inbedding
Welke cultuurmaatschappelijke factoren dragen bij aan succesvolle maatschappelijke inbedding van nieuwe technologieën? Hoe kunnen de geesteswetenschappen in een vroeg stadium bijdragen aan het ontwerpproces waarin een technologische vinding tot maatschappelijke toepassing wordt, maar ook aan het beleidsvormingsproces rond zo'n toepassing? Welke nieuwe geesteswetenschappelijke vormen van medeverantwoordelijkheid, maatschappelijk engagement en methodes die passen bij een reflectieve én actieve rol in het technologische ontwerpproces zijn mogelijk? Het succesvol 'indalen' van innovatieve, technologische kennis in een complexe samenleving vraagt om een goed inzicht in de verschillende culturen en identiteiten binnen zo'n samenleving.
- 2 De geesteswetenschappelijke interface
Hoe kunnen wetenschappelijke en technologische kennis en praktijken op een vernieuwende wijze in het publieke domein worden gebracht door samenwerking tussen geesteswetenschappen, natuurwetenschappen, culturele instituten, kunstenaars, designers en architecten?
- 3 Technologisering door de tijd heen
Hoe heeft de Nederlandse samenleving innovatie en technologisering door de tijd heen ervaren? Welke gevolgen kunnen nieuwe technologieën hebben voor individuen en samenlevingen? Hoe veranderen technologieën de mens? Wat zijn de gevolgen van het concept 'de maakbare mens' voor onze cultuur en identiteit? Dit historisch-vergelijkend perspectief zal centraal staan binnen dit thema.

Programmaliijn 3: Synergie mondialisering en technologisering

1 Identiteit en innovatie in een mondiale samenleving

Hoe verandert identiteit door de verstrengeling van de processen van mondialisering en technologisering, nu de verbondenheid met een bepaalde groep niet langer is beperkt tot de directe leefomgeving? Wat zijn de continuïteit en discontinuïteit met het verleden die de kwestie van de hedendaagse identiteit (en dus de onderzoeksvragen) anders maakt en welke oplossingen zijn er voor de spanningen die daardoor ontstaan?

2 Massamedia in een tijd van mondialisering en technologisering

Wat is de rol van elektronische massamedia in het spanningsveld van transnationale identiteitsvorming voorbij gelokaliseerde tijd en ruimte?

4. WETENSCHAPPELIJKE RELEVANTIE VAN DE ONDER- ZOEKSAGENDA CULTUUR EN IDENTITEIT

Het bestuderen van de invloed van mondialisering en technologisering op onze ideeën over cultuur en identiteit sluit goed aan bij de wetenschapsinterne ontwikkeling van de geesteswetenschappen, die zelf ook de invloed van mondialisering ondergaan en zich steeds vaker toeleggen op brede historische en interculturele vergelijkingen. De geesteswetenschappen worden ook geraakt door technologisering in de zin dat zij steeds vaker gebruik maken van grote databestanden voor systematische vergelijkingen en van geavanceerde *data mining*, en steeds meer onderzoek doen naar de culturele effecten van technologisering.

Nederland verkeert in de unieke positie om vanuit de geesteswetenschappen een bijdrage te leveren aan een beter begrip van deze dynamiek. Anders dan in de Angelsaksische wereld vormen de geesteswetenschappen hier een belangrijke stem in het maatschappelijk debat. En anders dan in de rest van Europa is de geesteswetenschapper in Nederland sterk geïnteresseerd in technologie. Het is dan ook niet toevallig dat in Nederland een sterke traditie bestaat van geesteswetenschappelijk onderzoek naar processen van technologische innovatie (vanuit de filosofie, geschiedschrijving, antropologie, en ook verwante sociale wetenschappen). Cultuur en identiteit is bovendien een speerpunt in het onderzoek van een groot aantal geesteswetenschappelijke faculteiten. Op basis hiervan kan Nederland een bijzondere en bijzonder relevante bijdrage leveren, op Europees en internationaal niveau.

De uitvoering van de onderzoekagenda Cultuur en identiteit kan bovendien leiden tot proactieve geesteswetenschappen, die hun bijdrage aan beleidsontwikkelingen en kennisbenutting verder kunnen vergroten. Kennisbenutting van de wetenschappen in het algemeen staat hoog op de agenda van NWO, de VSNU en de KNAW. Dit betekent voor de geesteswetenschappen dat onderzoekers een bijdrage leveren aan oplos-

singen van relevante vragen voor maatschappij, cultuur, technologie of industrie. Dit uitgangspunt staat centraal in de onderzoeksagenda Cultuur en identiteit. Daarnaast is de ontwikkeling van een kenniscentrum een belangrijk onderdeel van de uitvoering van de onderzoeksagenda.

5. MAATSCHAPPELIJK RENDEMENT VAN DE ONDERZOEKSAGENDA CULTUUR EN IDENTITEIT

Beter beleid en een goede uitvoering daarvan staan of vallen met een gedegen analyse van het maatschappelijke vraagstuk waar beleid en nieuwe wetgeving voor bedoeld is. Die analyse dient meer dan nu vaak het geval is de startfase van het beleidsproces te zijn, en daarvoor is een bredere oriëntatie nodig, niet alleen binnen technologische, bestuurskundige of juridische kaders. Cultuur en identiteit zijn bij uitstek onderzoeksthema's van de geesteswetenschappen. De geesteswetenschappen zouden daarom eerder bij het maken van beleid betrokken moeten worden (en niet pas achteraf reflecteren zoals nu vaak het geval is).

Verbetering van de kwaliteit van beleid en het beleidsproces wordt breed bij de rijksoverheid ervaren. Zij is, zoals hierboven meerdere malen is geschetst, daardoor niet altijd meer in staat gedegen beleid te maken. Dit heeft ook te maken met een verlies van legitimiteit van de rijksoverheid. De achtergronden daarvan kunnen door de uitvoering van deze onderzoeksagenda Cultuur en identiteit verhelderd worden.

Een probleem is dat kennis gegenereerd door geesteswetenschappers niet altijd *up to date* beschikbaar is. Door samenwerking tussen een groot aantal excellente onderzoekers en onderzoeksgroepen wordt het mogelijk om met een disciplinair breed samengesteld team van netwerkers en rapporteurs de vragende partij van kennis te voorzien. Dit Kenniscentrum Geesteswetenschappen kan de regionale en rijksoverheid maar ook het bedrijfsleven voorzien van actuele wetenschappelijke kennis en inzichten.

Een belangrijk onderdeel van de uitvoering van de onderzoeksagenda is adequate disseminatie van geesteswetenschappelijke kennis op het gebied van Cultuur en identiteit. Daarvoor dient een optimale organisatievorm te worden ontwikkeld, die onderzoekers en beleidsmakers in staat stelt snel en adequaat een match te maken

bij processen waarin het gaat om een beter begrip en het zoeken naar oplossingen van maatschappelijke kwesties. De eerste aanzetten daartoe zijn met de zogeheten articulatieteams al gegeven in het programma Actuele Geesteswetenschappen, dat op dit moment wordt uitgevoerd door NWO, de KNAW en de decanen geesteswetenschappen, verenigd in het Alfaberaad. Een Kenniscentrum Geesteswetenschappen zal de in dit programma ontwikkelde aanpak verder ontwikkelen.

6. FINANCIERING EN ORGANISATIE

Algemene kaders

Voor de uitvoering van de onderzoeksagenda Cultuur en identiteit wordt een slagvaardige organisatie voor financiering en sturing opgezet. Bij de beoordeling en financiering van dit onderzoek is nationale coördinatie een vereiste en dienen transparante procedures gehanteerd te worden.

Voor de uitvoering is voor een periode van vijf jaar 15M€ nodig. Voor elk van de drie programmalijnen wordt een bedrag van 5M€ gereserveerd.³

De algehele coördinatie berust bij een stuurgroep, die wordt samengesteld uit vertegenwoordigers van de geesteswetenschappen en de maatschappelijke partners. De stuurgroep stelt de meerjarenbegroting van het programma vast en stelt die jaarlijks bij. De stuurgroep laat zich bij de inhoudelijke aansturing van het programma adviseren door een programmacommissie.

De programmacommissie wordt door de stuurgroep samengesteld uit onderzoekers die deskundig zijn op het gebied cultuur en identiteit. Zij is verantwoordelijk voor de inhoudelijke begeleiding van het programma. Een van de leden van de programmacommissie is coördinator, op wie een beroep wordt gedaan bij het helpen initiëren, vormgeven en organiseren van activiteiten voor het gehele programma. Een belangrijk onderdeel is het verwerven van (extra) financiële middelen.

³ De begroting is opgesteld conform NWO-richtlijnen, waarbij ervan wordt uitgegaan dat maximaal 10 procent besteed wordt aan internationaliseringsactiviteiten/conferenties, net zoals aan kennisoverdracht/kennisbenutting, en 5 procent aan overhead (vergaderkosten/bureauondersteuning). Per programmalijn 15 projecten = € 3.750.000, internationalisering = € 500.000, kennisbenutting = € 500.000 en overhead = € 250.000

Voor de beoordeling van subsidieaanvragen stelt de stuurgroep een (inter)nationale beoordelingscommissie in. Deze beoordelingscommissie adviseert de stuurgroep over de selectie van de vooraanmeldingen en over de te honoreren (uitgewerkte) aanvragen. Een door de stuurgroep in te stellen maatschappelijk panel adviseert de beoordelingscommissie over de maatschappelijke relevantie van de uitgewerkte aanvragen.

Het secretariaat ondersteunt de stuurgroep, de programmacommissie, de beoordelingscommissie en het maatschappelijk panel en wordt verzorgd door NWO. De secretaris is afkomstig uit de geesteswetenschappen. Voor de organisatie, evaluatie en administratie van het programma en de gehonoreerde onderzoeksvoorstellen gelden de algemene regels van NWO.

Projecten en subsidies

Voor projecten in de drie onderzoekslijnen (Mondialisering, Technologisering en Synergie tussen beide) kunnen subsidieaanvragen worden ingediend. De projecten zijn bij voorkeur multidisciplinair. In de aanvragen dient nadrukkelijk een koppeling gemaakt te worden met huidige maatschappelijke problemen rond cultuur en identiteit. Onderzoekssubsidies kunnen zowel voor langlopend (maximaal vier jaar) als voor kortlopend onderzoek (maximaal een jaar) worden aangevraagd. Projectsubsidies voor kortlopend onderzoek kunnen aangevraagd worden ten behoeve van onderzoek waarbij een snel resultaat gewenst is. Dit betreft beleidsondersteunend onderzoek en analyse van actuele onderwerpen die uitwerking geven aan een of meerdere thema's van de onderzoeksagenda Cultuur en identiteit.

Er wordt uitgegaan van twee subsidierondes. De eerste zal een open ronde zijn, waarbij onderzoekers aanvragen kunnen indienen op alle thema's uit de onderzoeksagenda (*Call for Proposals*). In de tweede ronde zijn alleen aanvragen mogelijk op onderdelen die de stuurgroep aanwijst (*Call for Tenders*). Dat zullen de onderdelen zijn die in de eerste ronde onderbelicht zijn gebleven.

Kenniscentrum

Er wordt een Kenniscentrum Geesteswetenschappen opgericht, dat zal worden gehuisvest in Den Haag. Onderzoekers uit de geesteswetenschappen en beleidsmakers worden hiermee gefaciliteerd in het snel en adequaat matchen bij processen waarin het gaat om een beter begrip en het zoeken naar oplossingen van maatschappelijke kwesties op het gebied van cultuur en identiteit. Het Kenniscentrum bouwt voort op de activiteiten die zijn ontwikkeld in het kader van het programma Actuele Geesteswetenschappen van NWO, de decanen geesteswetenschappen en de KNAW. Het Kenniscentrum Geesteswetenschappen kan ook een belangrijke rol spelen als ontmoetingscentrum tussen onderzoek, overheid en bedrijfsleven.

Kennisoverdracht zal niet alleen plaatsvinden in het wetenschappelijk domein. Het is van groot belang dat kennis van onderzoekers snel beschikbaar komt voor beleids-

makers op het specifieke beleidsterrein cultuur en identiteit. Ook is het van belang via het Kenniscentrum Geesteswetenschappen publieksactiviteiten op te zetten en te werken aan populariserende bijdragen voor alle media. Te denken valt aan het vertalen van onderzoeksresultaten en het beschikbaar stellen van audiovisueel materiaal. Op deze wijze kan een breed maatschappelijk draagvlak voor geesteswetenschappelijk onderzoek worden gecreëerd.

Het gebiedsbestuur Geesteswetenschappen van NWO heeft aangegeven dat in het kader van de implementatie van *Groeien met Kennis*, de NWO-strategienota 2011-2014 in de komende strategieperiode ingezet zal worden op de totstandkoming van dit kenniscentrum.

BIJLAGE

OVERZICHT OPSTELLERS

ONDERZOEKSAGENDA

CULTUUR EN IDENTITEIT

Naam

Prof. dr. F.R. Ankersmit *
Prof. dr. C. van Baalen

Prof. dr. H.J. Bennis
Prof. dr. K. van Berkel *
Prof. dr. C.J.P.M. de Bont
Dr. U. Bosma

Prof. dr. C.L.J. de Bot
Prof. dr. N.F.M. Corver
Dr. J.C.A.M. Cottaar

Prof. dr. R. Braidotti
Prof. dr. J. van Eijnatten
Prof. dr. P.J.J. van Geest
Prof. dr. M. Grever *
Drs. M.H. Huistra
Prof. dr. G.T. Jensma
Dr. J. de Kloet

Dr. J. Koopmans *

Dr. C. Kristel

Organisatie

Historisch Instituut, Rijksuniversiteit Groningen
Centrum voor parlementaire geschiedenis, Radboud
Universiteit Nijmegen

Meertens Instituut
Historisch Instituut, Rijksuniversiteit Groningen
Industrieel Ontwerpen, Technische Universiteit Delft
Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis
(IISG)

Faculteit der Letteren, Rijksuniversiteit Groningen
Departement Nederlands, Universiteit Utrecht
Centrum voor de Geschiedenis van Migranten,
Amsterdam

Centre for the Humanities, Universiteit Utrecht
Cultuurgeschiedenis, Universiteit Utrecht
Centre of Patristic Research (UvT-VU),
Center for Historical Culture, Erasmus Universiteit
Institute for Cultural Disciplines, Universiteit Leiden
Friese taal- en letterkunde, Rijksuniversiteit Groningen
Amsterdam School of Cultural Analysis (ASCA),
Universiteit van Amsterdam

Franse taal- en letterkunde, Universiteit van
Amsterdam

Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie
(NIOD)

D. Kuilman	College van Bestuur van ArtEZ hogeschool
Drs. K. van Leeuwen	Instituut Nederlandse Geschiedenis, Den Haag
Prof. dr. S. Legêne	Cultuurgeschiedenis, Vrije Universiteit Amsterdam
Prof. dr. B.J. Lietaert Peerbolte	VISOR, Vrije Universiteit Amsterdam
Prof. dr. M. van der Linden	Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG); Universiteit van Amsterdam
Prof. dr. J.M.W.G. Lucassen *	Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG); Internationale en comparatieve geschiedenis, Vrije Universiteit Amsterdam
Prof. dr. L.A.C.J. Lucassen	Instituut voor Geschiedenis, Universiteit Leiden
Prof. dr. M. Mathijssen-Verkooijen	Moderne Nederlandse letterkunde, Universiteit van Amsterdam
Dr. J.M. Nortier	Departement Nederlands, Universiteit Utrecht
Dr. D.M. Oostdijk	Onderzoeksdirecteur Faculteit Letteren; Universitair hoofddocent Engelse literatuur & cultuur, Vrije Universiteit van Amsterdam
Dr. P. Peters	Capaciteitsgroep Wijsbegeerte van de Faculteit der Cultuurwetenschappen, Universiteit Maastricht
Prof. dr. P. Romijn	Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD)
Dr. M. Schrover	Instituut voor Geschiedenis, Universiteit Leiden
Prof. dr. M. Schwegman	Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD)
Prof. dr. A. Smelik	Mediastudies, Radboud Universiteit Nijmegen
Drs. M. Stikker	Waag Society
Dr. M.J.C.G. Stevens	Instituut voor Historische, Literaire en Culturele Studies, Radboud Universiteit Nijmegen
Dr. K. Thijs	Duitsland Instituut, Amsterdam
Prof. dr. Th. Vaessens	Huizinga Instituut; Moderne Nederlandse letterkunde, Universiteit van Amsterdam
Prof. dr. G. Verstraete	Algemene Cultuurwetenschappen, Vrije Universiteit Amsterdam
Prof. dr. A. Visser	Center for Language and Identity, Universiteit Leiden
Prof. dr. G.C. Wakker	Faculteit der Letteren, Rijksuniversiteit Groningen
Dr. F.D.A. Wegener	Instituut voor Geschiedenis en Grondslagen van de Natuurwetenschappen, Universiteit Utrecht
Prof. dr. W.H. Willems	Instituut voor Geschiedenis, Universiteit Leiden
Prof. mr. L.C. Winkel	Rechtsgeschiedenis, Erasmus Universiteit
Prof. dr. D.J. Wolfram	Historisch Instituut, Rijksuniversiteit Groningen
Prof. dr. P. Wouters	Virtual Knowledge Studio for the Humanities and Social Sciences
Prof. dr. K. Zijlmans *	School of Art History, Universiteit Leiden

Prof. dr. I. Zwiep

Instituut voor Cultuur en Geschiedenis, Universiteit van Amsterdam

Prof. dr. R. Zwijnenberg

Institute for Cultural Disciplines, Universiteit Leiden;
The Arts and Genomics Centre, Leiden

Prof. dr. E.J. Zürcher *

Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG); Turkse talen en culturen, Universiteit Leiden

* lid KNAW

